

Филозофски факултет, Нови Сад

ЗБОРНИК У ЧАСТ МАРИЈИ КЛЕУТ

Нови Сад 2013.

Издаје
Филозофски факултет, Нови Сад

За издавача
Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш,
Деканица Филозофског факултета

Уредиле:
Проф. др Светлана Томин
Проф. др Љиљана Пешикан–Љуштановић
Мр Наташа Половина

Рецензенти
Проф. др Дорота Гил
Проф. др Сава Дамјанов
Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш

Превод резимеа
Проф. др Горана Раичевић и аутори

Електронско издање

Припрема електронског издања
Игор Лекић

САДРЖАЈ

Љиљана Ж. Пешикан–Љуштановић САГЛЕДАВАЊЕ ЦЕЛИНЕ	7
Миодраг М. Матицки НАРОДНА И ГРАЂАНСКА ЛИРСКА ПЕСМА.....	31
Mirjana I. Detelić ZELENA JABUKA U EPSKIM PESMAMA	51
Снежана Д. Самарџија ВИНО СЛУЖИ ЗЛАТОКОСА ДЕВОЈКА (живот једне лирске песме).....	73
Ljiljana Marks i Ivan Lozica PAMTIMO LI GRAD ILI GRAD PAMTI SEBE?	95
Славица О. Гароња–Радованац „ЖЕНСКО НАЧЕЛО“ У СРПСКОЈ ЛИРСКОЈ УСМЕНОЈ ПОЕЗИЈИ	109
Лидија Д. Делић „СЕСТРА ЛЕКЕ КАПЕТАНА“ О чуду од лепоте, чуду од господства и чуду од певача	131
Слободан В. Владушић ИДЕНТИТЕТСКО ПИТАЊЕ У ПЕСМИ „БАНОВИЋ СТРАХИЊА“	153
Данијела Р. Петковић МАТРИЦЕ И ВАРИЈАБИЛНИ ЕЛЕМЕНТИ СИЖЕА ЕПСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА	169
Nice J. Fracile METRORITMIČKI OBRASCI AKSAK RITMA U MULTIKULTURNOJ SRBIJI KAO ZAJEDNIČKA NIT S FOLKLOROM SUSEDNIH NARODA	191
Немања Ј. Радуловић ОДРЕЂИВАЊЕ СУДБИНЕ У ФОЛКЛОРНИМ НАРАТИВИМА Уводна епизода између стабилне наративне схеме и етнографске стварности.	217
Бранко Р. Златковић МОТИВ БАНАЛНЕ СМРТИ ЈУНАКА У УСМЕНИМ КАЗИВАЊИМА О УСТАНИЧКОЈ СРБИЈИ	241

Бошко Ј. Сувајић ДРАМСКО КОПИЛЕ ИЛИ ИСТОРИЈСКА ДРАМА: <i>Наход Симеон у народној песми и драми</i>	251
Медиса А. Колаковић ВОЈИСЛАВ М. ЈОВАНОВИЋ – АНТОЛОГИЧАР НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ.....	279
Владимир В. Гвозден ПУТОВАЊЕ И ЛАГАЊЕ Неколико напомена о путописним дискурсима у античкој Грчкој.....	299
Светлана С. Томин, Наташа М. Половина МИР И ТИШИНА ИЗ ХИЛАНДАРСКЕ ПОВЕЉЕ. ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ЈЕДНОГ ТОПОСА	319
Мирјана Ж. Бошков ТРИ БРАТА МРЊАВЧЕВИЋА У РУКОПИСНОЈ ТРАДИЦИЈИ РАЧАНСКИХ ЛЕТОПИСА	339
Драгана Б. Вукићевић ЉУБАВ ГАЛАНТОМА ИЛИ ЉУБАВ НА РОКОКО НАЧИН „Мемоари“ Симеона Пишчевића.....	357
Персида С. Лазаревић Ди Ђакомо „ГОРА ВЕЖЕСТВА И ИСТИНЕ“ ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА (извор и коментар).....	375
Дејан В. Ајдачић О ПОГЛЕДУ НА СВЕТ АТАНАСИЈА СТОЈКОВИЋА У ДЕЛУ <i>Кандор или откровеније египетских таин (1800)</i>	429
Радослав В. Ераковић ЗАШТО КАТИЦА КИРИЋ НИЈЕ ОПРОСТИЛА СВОЈЕМ ОЦУ?	441
Душан М. Иванић „НА ПРИРОДУ“ Ј. С. ПОПОВИЋА	453
Željko D. Milanović MARGINALNI SVET ROMANA GOSPOĐA SABINA EVGENIЈА KUMIČIĆА	467
Зорица П. Хаџић (НЕ)САЧУВАНО ПРЕДАВАЊЕ ПАВЛА ПОПОВИЋА О МИЛОРАДУ МИТРОВИЋУ	485

Горана С. Раичевић ЕРОС И ЖРТВА У СРПСКОЈ МОДЕРНИ: КОЛЕКТИВИСТИЧКИ И ИНДИВИДУАЛИСТИЧКИ ПРИНЦИП У ДЕЛУ МИЛАНА РАКИЋА И БОРИСАВА СТАНКОВИЋА.....	497
Јован М. Делић ДВИЈЕ „ЖЕНСКЕ“ ПЈЕСМЕ ИВА АНДРИЋА	515
Ђорђе М. Деспић ПАВЛОВИЋЕВ ЕСЕЈ О ВИНАВЕРУ	527
Angela Richter POSTJUGOSLAWISCHE LITERARISCHE TEXTE ALS MEDIUM DER ERINNERUNG AN DIE SFRJ. FRAGMENTARISCHE EINBLICKE IN PERSÖNLICHE LEKTÜREN.....	539
Бранка М. Јакшић–Провчи ЈЕ ЛИ ТО ЧОВЕК – ИГРА ИДЕНТИТЕТОМ У КОВАЧЕВИЋЕВОЈ ДРАМИ <i>ГЕНЕРАЛНА ПРОБА САМОУБИСТВА</i>	551
Вера М. Васић УПОТРЕБА АНГЛИЦИЗИРАНИХ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАМА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: <i>МИСИЈА И КАМП</i>	565
Медиса А. Колаковић СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ДР МАРИЈЕ КЛЕУТ (1982–2012)	579

ZELENA JABUKA U EPSKIM PESMAMA¹

Na početku rada dat je kratak pregled osnovnih funkcija koje jabuka i zelena boja imaju u folkloru i tradicijskoj kulturi. Potom je — na osnovu analize pesama — pokazano u kojoj meri epika koristi materijal koji joj kultura pruža i na koji način menja ono što tamo nađe. Poseban naglasak stavljen je na atributsku konstrukciju *zelena jabuka* koja u epskim okvirima dobija vrlo specifična htonska obeležja (odsečena glava/ruka, zamena za mrtvačku svadbu). Novinom se može smatrati „baladična zelena“ čiji je denotat jalovost, što je jedinstven slučaj nepotvrđen šire u folkloru.

Analiza je obavljena na klasičnom epskom korpusu koji čini 1357 pesama. Podaci o njemu dati su na kraju rada.

Epika, jabuka, zelena boja, folklor, tradicijska kultura.

Nema mnogo tema kod kojih se kompletan okvir istraživanja može postaviti već u prve dve reči, kao što je slučaj sa zelenom jabukom. I zelena boja i jabuka formiraju vrlo obimno i značajno semantičko polje u obredu, mitu i folkloru, ali (po tipu i opštosti) pripadaju različitim stratusima kulture. Njihovo ograničavanje na epski kontekst u mnogome sužava percepciju i olakšava analizu, ali nije validno ako prethodno ne uzme u obzir i širi okvir tradicijske kulture.

1. Jabuka

U obredu i mitu, jabuka je pre svega vezana za plodnost — božansku, ljudsku, biljnu i životinjsku — počev od zlatnih jabuka Hesperida (zapravo pomorandži, ali

¹ Ovaj tekst nastao je u okviru plana rada na projektu 178010 „Jezik, folklor, migracije na Balkanu“ (Balkanološki institut SANU), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

svakako božanskog dara kod hijerogamije), preko zlatne² ili obične jabuke u folklornoj svadbi, pa sve do jabuka koje padaju s neba (Jermenija, Avakian 1987) ili se bacaju/valjaju po polju da bi godina bila rodna (Katičić 2009). Kako su elementi mita, i arhaičnog i klasičnog, malo kad jednoznačne pojave, i zlatne jabuke Hesperida nisu donosile samo bračnu sreću i harmoniju, već su — u rukama boginje Eris, na primer — bivale i jabuke razdora (jedna takva je dovela do Trojanskog rata), i sredstvo prevare (u priči o Atalanti). Pozni refleksi naličja božanskih jabuka još uvek se mogu prepoznati u književnosti i folkloru,³ gde neki od njih postaju stereotipi masovne kulture (kao maćehina otrovna jabuka—ubica iz *Snežane i sedam patuljaka*), a drugi — na primer — simbolizuju megalopolis u kontekstu urbane metakulture (Velika jabuka kao sinonim za Njujork, Los Anđeles, Buenos Ajres).⁴

Čak i u starozavetnom mitu o edenskom vrtu, jabuka (koju čuva zmija jednako kao što u klasičnom mitu zlatne jabuke čuva zmaj Ladon) — iako je plod drveta poznanja dobra i zla, zapravo je simbol i inicijator ljudske plodnosti, s obzirom na višeznačnost biblijskog termina *poznati*.⁵ Njena mračna strana mogla je imati i lingvističku osnovu usled preuzimanja grčkog *melon* u latinsko *malus/malum* (s dodatnim značenjem loš, zao), što je logično dovelo do negativne percepcije biblijske jabuke (Ferber 1999, 12). Treba, međutim, imati na umu da se — i pored stereotipne predstave o rajskom voću — drvo znanja iz edenskog vrta u *Prvoj knjizi Mojsijevoj* (3.3) pominje zapravo samo kao „drvo“, koje bi lako moglo biti i smokva, budući da se Adam i Eva — pošto su jeli od njegovog ploda — ovako predstavljaju u prvoj ljudskoj, improvizovanoj odeći: „pa

2 To obično bude jabuka u koju su sa svih strana pozabadani zlatnici pa se sija kao da je čitava od zlata.

3 Dve poslednje, najniže, ravni u procesu degradacije mita prema Ivanovu i Toporovu (Иванов и Топоров 1965).

4 Vikipedija na adresi http://en.wikipedia.org/wiki/Big_Apple daje opširnu istoriju naziva Big Apple prvobitno za veliki grad uopšte, potom za samo neke gradove kao što su Los Anđeles, Buenos Ajres i Njujork, da bi se na kraju ime vezalo samo za ovaj poslednji grad. Metaforičko značenje je: rast na račun drugih (velika jabuka na maloj grani), neograničen rast na tuđu štetu, ali i velika nagrada, prilika za veliki uspeh uz žrtvovanje etičkih načela. Prvobitno se mislilo da je ime došlo od bordela koji je u Njujorku bio aktivan početkom XX veka, ali je kasnije utvrđeno da je etimologija drukčija i da potiče iz sloja afroamerikanaca, vezanih za konjske trke. Nije starije od 1920. godine.

5 *Prva knjiga Mojsijeva* 4: 1 — Nakon toga **pozn**a Adam Evu, **ženu svoju**, i ona zatrudne, i rodi Kaina, i reče: dobih čoveka od Gospoda.

spletoše lišća smokova i načiniše sebi pregače“ (3.7).⁶ Zavisno od tumačenja, ovo biblijsko drvo shvata se i kao drvo sveta, kako se i jabuka često javlja u mnogim tekstovima tradicijske kulture.⁷ Utvrđeno je, uostalom, da se u najstarijim slojevima tih tekstova najčešće ne podrazumevaju drvo i plod jabuka u današnjem smislu, već više vrsta voća odgovarajućeg oblika i namene, pri čemu — na primer u Jermeniji — tu ulogu igra kajsija, u Grčkoj pomorandža i maslina, u Persiji breskva, na Bliskom istoku i u Mediteranu smokva, nar itd. (Ferber 1999).⁸ U krajnjoj liniji, ono što spaja ove različite tradicije zapravo je način mišljenja po analogiji, koja je u razvoju jezika dovela do nastanka čitave porodice termina kojima se označavaju upotrebni predmeti materijalne kulture nalik na jabuku, pre svega okrugli: jabuka na sedlu, maču, koplju, na delovima nameštaja, na kuli, šatoru, pušci (maloj i velikoj), jataganu (ili nožu druge vrste), na sablji i tome slično.⁹

Nestabilnost sadržine pojma jabuka otvorila je mogućnosti neverovatnih, neodrživih i jednokratnih spojeva, kao što su čudesne „sa bukve jabuke“ kojima se

6 Slovensko *jabuka* (*āblu, *ābolni), za koje se pretpostavlja predindoevropsko poreklo, ima sasvim drukčiju etimologiju, upor. Adams 1985, 79—82.

7 Rasla jabuka srijed Carigrada / vrh je pustila do vedra neba / grane pustila do crne zemlje / cvijeće caftila bijelim biserom (ER 10:1—4); Oj jabuko, mori, zeleniko, / što si mnogo, mori, rod rodila / na dve granje, mori, dve jabuke, / a na treću, mori, sokol sedi, / sokol sedi, mori, pa besedi, / pa mi gleda, mori, tamo dole, / de devojke, mori, oro igraju (SEZ 7, 270).

8 Obrnut proces moguće je pratiti u jezicima romanske grupe, na primer, gde pojam jabuka/*pomme* služi za dominaciju oblika i namene više vrsta različitog jestivog bilja: *pomme de terre* (krompir), *pomidoro* („zlatna jabuka“, tj. paradajz), *pomme granate* (nar) i sl. Ista je logika u engleskom *ground apple* (peruanski krompir; kamilica) (Ferber 1999).

9 Istom logikom, ali primenjeno na živo biće, nastalo je recimo ime Jabučilo, za konja vojvode Momčila koji je zapravo bio zelenko (svetao s tamnom mrljama *kao jabuke*), upor. i Skok I, 743. Upor. takođe reči za delove ljudskog tela — očna jabučica, adamova jabučica i sl.

pripisuje isceljujuća moć,¹⁰ „jabuke i naranče“ kojima se mitsko biće igra kao loptastim munjama,¹¹ jabuke koje padaju s neba¹² ili se, stoliste, nose neizlečivim bolesnicima kao ponude,¹³ otrovne jabuke na ulazu u začarani grad¹⁴ i mnoge druge. Krajnji ishod i ujedno stabilizujući faktor ove disperzije jeste pojava jabuke i na nebu i pod zemljom (u raji i paklu), ne u svojstvu drveta koje krošnjom i korenom povezuje svet u celinu, već kao endogamne vrste koja s razlogom raste i rađa na ekstremnim mestima: u raji da bude nagrada deci, u podzemlju kao hrana mrtvima uopšte (Čajkanović 1994, 4, 94).

U ovu ili sličnu vrstu verovatno spadaju i mnogobrojne čarobne jabuke zatečene u pripovednim vrstama usmene književnosti, kao što je jabuka koja za jednu

-
- 10 „Ja bih, sinko, sa bukve jabuku / iz velike vode Kaladžijnske, / čini mi se, bi mi bolje bilo.“ / Skočii Jovan od zemlje na noge, / i Labuda svoga uzjahao, / pa otide noći bez mjeseca, / hitro Jovan k vodi dolazio, / i u vodu ugoni Labuda, / te dofati sa bukve jabuku (Vuk II, 8: 164—172). Za današnjeg čitaoca ovo je u potpunosti podatak iz domena epske fantastike, ali on ipak nije nužno bez osnova u realijama. Plod bukve, najviše nalik na divlji kesten, u prošlosti je služio kao humana hrana i neprerađen, i kao sirovina za dobijanje brašna, ulja za kuvanje i osvetljenje (recimo u Engleskoj) itd. Zbog velike količine tanina, ako bi se jeo više nego što treba, mogao je da deluje blago toksično. Tanin je uništavan potapanjem u vodu. Čajkanović beleži staro srpsko verovanje da se vile rađaju na bukovim grančicama i kao praksu u narodnoj medicini navodi da se bukovo lišće upotrebljava za lečenje očiju (Чайкановић 1994, 4, 51). Osim bukovih, Čajkanović na istom mestu navodi još i jovove, joševе, javorove, jablanske i jabuke sa vrbe (Истро, 97).
- 11 Munja groma nadigrala / Dvjema—trima jabukama / I četirma narančama (Vuk I, 235); — Fala Bogu, čuda velikoga! / Da li je se paša pomamio? / Koga hoće da uzme za ljubiu! / Da on uzme sunčevu sestricu, / Mjesečevu prvobratučedu, / Daničinu Bogom posestrimu! — / Pa se mlada od zemlje podigla / i bačila u džepove ruke, / te izvadi tri jabuke zlatne / i bači ih nebu u visine. / Natače se svatah šest stotinah / ko će prije ugrabit jabuke; / no tri munje od neba pukoše: / jedna gađa dva đevera mlada, / druga gađa pašu na dorina, / treća gađa svatah šest stotinah. / Ne uteče oka za sjedoka, / ni da kaže kako pogiboše! (Vuk I, 232). Božansko poreklo jabuke kod Slovena je možda sačuvano u zabrani da se njeni plodovi jedu pre Petrovdana (ili Peruna, čije je mesto Petar zauzeo posle hristijanizacije) „jer će inače biti grada“ (Чайкановић 1994, 4, 94).
- 12 Po vrsti pojave na epskoj sceni, ove bi jabuke mogle možda da se izjednače s već pominjanim lirskim zlatnim jabukama—nebeskim munjama, ali to nije slučaj jer u epici one imaju svoju formulu: A da padne iz neba jabuka, / ne bi pusta na zemlju panula / no na konja ali na junaka / al na čador al na koplje bojno (Vuk IV, 56: 174—177); isto i KH II, 61; KH III, 9; MH VIII, 6. Jabuke u ovoj formuli negde se alterniraju kišom (Vuk II, 50; Vuk VI, 49), a negde solju (Vuk III, 27; Vuk VI, 41; Vuk VIII, 61; Vuk IX, 28, 31; SM 99).
- 13 Nosila mu nude i ponude / s mora dunje, stoliste jabuke / i kutije šećera varena (ER 108: 6—8).
- 14 One služe kao jedan od ispita za junaka bajke: ako okusi od njih (što inače niko drugi ne sme), dobiće pravo na bezbedan prolaz do grada i bunara sa živom vodom, upor. npr. bajke *Слијенац био, слијенац и остао, Отац и његове кћери* i druge (Чайкановић 1927).

noć „cvjeta, odmetne se, očisti se, naraste, sazri i opane“,¹⁵ jabuka od koje oživljavaju

„sa bukve jabuke“: cvet i plod bukve (*fagus sylvestris*)

mrtvi¹⁶ ili ona iz koje se rađaju lepotice devojke.¹⁷ Jedna takva čarobna jabuka javlja se i u funkciji guske koja nosi zlatna jaja, budući da preko noći proizvodi zlato: „... mravi divane među se kako ima negdje preko tri mora jabuka rodna, i ko bi tu jabuku obrao pa povadio sredinu iz nje i strpao u hrpu, da bi za svaku noć napunile se one koruge zlata; pa onda zlato ujutru povaditi, a koruge ostaviti, pa će se tako opet do ujutru napuniti.“¹⁸ Ništa manje čudesno ne deluju ni preporuke za upotrebu jabuke u vračanjima, naročito ljubavnim: badnjidanska jabuka se, na primer, zagriže na Novu godinu, pa se na osnovu toga vraća ko će devojci biti muž; ili se na Sv. Luciju zagriže prvi put i pomalo grize do Badnjeg dana takođe da bi pomoću ogriska devojka pogodila za koga će se udati; ili se na Božić ujutru jabuka baca u dubok bunar pa se iz njega jekom odaziva budući muž i tome slično.¹⁹

15 *K vragu po tri dlake*, Čajkanoviћ 1927, 135.

16 „...kad bude okusila od tu jabuku, ona će postane kao što je bila pre dok je živa bila“ (*Jova u царска ћерка*, Čajkanoviћ 1927, 59).

17 „Odmah iz jedne jabuke izlegne devojka, mnogo ubava, i potraži mu vode, i dok joj carev sin dade vode, ona umre (...) Najposle razreže i treću i zagazi u vodu, a iz jabuke izlegne treća devojka, ponajubavija; taman ona potraži vode, a carev sin joj odmah dade, i tako ona ostane živa“ (*Циганка царица*, Čajkanoviћ 1927, 115).

18 *Њемуштити језик*, Čajkanoviћ 1927, 239.

19 Čajkanoviћ 1994, 4, 97. Nagrizanje jabuke javlja se i u kontekstu ljubavnih ponuda voljenom

Najzad, jabuka je u tradiciji gotovo svih evropskih naroda lekovita i — uopšte — vezana za zdravlje, što je i na nivou jezika dobilo sopstvenu formulu: zdrav/rumen/jedar kao jabuka (odnoseći se naročito na mladog čoveka ili dete).²⁰ U tom svojstvu — kao (pre)nosilac zdravlja, dobrog glasa i lepih želja — jabuka se slala rodbini i prijateljima, o praznicima i inače, pa je i običaj da se tako radi dobio ime „jabuka“, naročito u kontekstu svadbe, gde se jabukom nazivao sam čin prosidbe. Tokom svadbe, uostalom, jabuka je u punoj meri ispunjavala obe svoje funkcije — solarnu i htonsku — budući da se žrtvovala vodi, pragu, bunaru, ognjištu (tj. precima), jednako kao što je spajala mladence, bacala se među svatove, naticala na vrh svatovskog barjaka, kitila dukatima itd.²¹ Ništa, međutim, ne fiksira značaj jabuke u tradicijskoj kulturi tako dobro kao određena demonološka i etiološka predanja u kojima se zlatna i srebrna jabuka javljaju kao zamena za sunce i mesec,²² zaokružujući na taj način njenu ulogu u folkloru zahvatom u narodnu kosmologiju.

2. Zeleno

Ma kako bila važna na sva tri plana kulture — materijalnom, mitopoetskom i simbolskom — jabuka je ipak samo predmet, jedan od mnogih koje svaka kultura izgrađuje za sebe, bez obzira na tip i epohu. Boje, međutim, pripadaju osnovnim, sistemskim kategorijama kulture i u stanju su da, kao poseban kulturni kod, opišu, izraze i definišu strukturu sveta i mesto kulture u njemu. Od Dimezilovih radova (naročito Dumezil 1958) na rekonstrukciji indoevropskog društva u kolorističkom kodu (crveno, belo, plavo), preko opšte tendencije teoretičara folkloru da tradicijsku

bolesniku, i to u pesmama recimo iz *Erlangenskog rukopisa*: Sve su bule ponudu nosile / šećer s mora, smokve iz Mostara / i jabuke zubi nagrižene (ER 55).

- 20 Upor. i engl. An apple a day keeps the doctor away.
- 21 Чајкановић 1994, 4, s. v. Јабука. O svadbi pogledati radove u Kodovima slovenskih kultura 3:1998, i monografiju Ivanova 1987.
- 22 Upor. i predanje (*Zašto u ljudi nije taban ravan*) i pesmu (*Car Dukljan i Krstitelj Jovan*) o krađi i prekrađi sunca/zlatne krune/jabuke; takođe i predstave sunca i meseca ispod jabuke na vrhu štapa romskog starešine (Dragun 2000, 317–333). U bugarskim verovanjima o psihopomposu, srebrna jabuka je sredstvo pomoću kojeg anđeo odvodi duše na onaj svet (БНП, София 1922, 144–145). Takođe i u epici: Na kulu je od zlata jabuka, / na jabuci sokolova krila, / pa se krilo na čekrk okreće / pokazuje koji vjetar duva / kad ogrije od istoka sunce, / pa jabuka odgovara suncu, / a tenečka sjajnome mjesecu (Vuk VI, 4:196–202).

kulturu svrstaju u klasifikatorne binarne sisteme (crno–belo bez sivih polja, npr. Lotman 1971), sve do detaljnih studija o semantici pojedinačnih boja u kulturi uopšte, značenje i funkcionalnost boje smatraju se jednako važnim kao i druge fundamentalne kulturne kategorije — kao što su vreme, prostor, broj i slično. U tako složenom, interaktivnom sistemu logično je očekivati da se semantika boja javlja u najmanje dve ravni (realnoj i metaforičkoj), odnosno — ako se gleda iz ugla semiotike — da se njihova konotativnost realizuje u najmanje dva vida (pozitivan i negativan), a često i u tri vida (uz prva dva još i neutralan). Mnogobrojna istraživanja tradicijske kulture i, posebno, folkloru pokazala su to za crnu, belu, sivu i sve osnovne boje, naročito crvenu, plavu i zelenu.

Sa stanovišta lingvistike, zanimljivo je da nemaju jezici svih grupa posebne nazive za zelenu boju, već samo germanski, romanski, slovenski i grčki. Tu gde ih ima, oni su novijeg i samostalnog postanja jer nije utvrđena jedinstvena proto–indoevropska reč za boju zeleno.²³ Pa ipak nauka ne dovodi u sumnju nalaz da metaforička značenja zelene boje imaju univerzalni, kroskulturalni karakter (Hutchings 1997). Takva je i njena veza sa smrću (pa otuda s nižim demonima, donjim svetom, đavolom, lošom srećom i sl.),²⁴ dok se vitalistička tumačenja zelene pre svega vezuju za bujnost i mladost, život, zdravlje, sreću i blagostanje. Iz ovog osnovnog modela odvajaju se bočno dva komplementna simbola: večne mladosti (zimzeleno drveće) i nedozrelosti (kroz opoziciju zelen — zreo), koji i u jeziku i u folkloru imaju dobro definisane posebne funkcije (Usačeva 2001).

U pitanjima semiotike, istraživači se slažu²⁵ da konotativnost boje *zeleno* zavisi od objekta koji se na taj način označava: ako je u pitanju zelena boja vegetacije (biljnog sveta), naročito u proleće, konotacije su pozitivne jer označavaju opšti napredak, bujanje života i njegovu snagu; u suprotnom, primenjene na ljude, konotacije zelenog postaju negativne jer se vezuju za boju mrtvog tela pa prema tome za smrt, trulež i raspadanje. Izvan ovog vrednosnog sistema ostaju životinje i predmeti zelene boje kod

23 Fasmer s. v. зелёный. Upor. takode Skok III, 648—649.

24 Upor. navod Lj. Radenkovića da je u Bosanskoj krajini „zabeležena kletva Pozelenio zelenom travom, tj. 'umro, pa ti po grobu trava nikla' (Zorić 1899: 187)“ (Раденковић 2008, 339). Za vezu s vilama, đavolom i donjim svetom Исто, 340.

25 Ivić 1995; Hutchings 1997; Usačeva 2001; Раденковић 2008.

kojih oznaka *zeleno* ima neutralan vid (zeleni mač, konj zelenko, pas/vo zeljov, siv-zelen soko). U načelu, kad se vezuje za životinjsku dlaku, termin *zeleno* označava tzv. divlju boju, kombinaciju sivo–belo–smeđeg ili crnog krzna (kao kod vuka, na primer), a kod konja svetlosivu životinju s tamnijim ili upravo crnim krugovima. Nasuprot tome, oznaka *zelen* uz mač (sablju, pušku, top) signalizira njegovu naročitost, starost i efikasnost, što je delimično prešlo i na junaka kome oružje pripada, pa se — kod Rumuna, na primer — *zelen junak* kaže za srčanog, hrabrog ratnika (Ivić 1995).

Opšta ambivalencija zelene boje ostaje nepromenjena i u poznim pa i u najnovijim refleksima njene upotrebe kao kolorističkog koda — za jednu od tri svetske religije (islam), za političke stranke određenog profila (zeleni), za globalni pokret zaštite životne sredine (green peace), za kolokvijalnu sliku bolesti, jeda, besa (zelen u licu) ili ljubomore (zelenooko čudovište), za novac, naročito američki (zelembaći) itd. Ipak je najčešća kolokvijalna upotreba termina zelen u smislu neobaveštenog, neiskusnog, nezrelog čoveka („još si ti zelen“) s jedne strane, i napretka u životu/poslu/riziku bilo koje vrste, s druge (stati na zelenu granu). Ovo poslednje ima isti smisao kao i signalizacija slobodnog prolaza na svim vrstama semafora, a osnovni denotat mu je bezbednost (tražiti/imati/dobiti zeleno svetlo).

3. Epika

Kao integralni deo tradicijske kulture, epika ni pod kojim uslovima ne može bitno odstupiti od ovde skiciranih modela upotrebe boje *zeleno* i predmeta *jabuka*. Ono što, međutim, može, jeste da vrši izbor sadržaja kojima će dati prednost u odnosu na ukupnu ponudu koju je kultura u stanju da pruži. Opredeljujući faktor pri takvom izboru jesu potrebe i propozicije žanra, što ne važi isključivo za epiku već za usmenu književnost u celini, tj. za svaki njen žanr ponaosob.

Ekscerpcija klasičnog epskog korpusa²⁶ pokazuje sliku kakvu je i trebalo očekivati. U slučaju zelene boje, na primer, Tabela 1 potvrđuje već pretpostavljenu afirmaciju vitalističkog principa s relativno širokim rasponom konotacija (pozitivnih i neutralnih), ali bez negativnog spektra.

26 Podaci o korpusu priloženi su na kraju rada zajedno s literaturom i skraćenicama.

ZELENA JABUKA U EPSKIM PESMAMA

BILJNI SVET	GEOGRAFSKI ELEMENTI	ODEĆA	ŽIVOTINJE	ORUŽJE	PREDMETI	OSTALO
trava	planina	čoha (venedička)	konj/at	mač	tuč	plam, plamen
bor	livada	skerlet	soko	top	venac	pene
bašča	reka	dolama	kurjak	gadara	čador/šator	zelenika vino
jela	polje	svila	gringel	sablja	barjak	
list	avlija	kadifa		štuc	maškule	
jabuka	londža	đečerma		latinka	sofa	
livada	drum	libade		nož		
drvlje	šljivici	kauk i čalma		prah		
narandža	bare	kalpak		kruške (meci)		
šaša	brdo	feredža				
trsje	vir	mavluta				
bukva	čair					
grana	kamenje					
jagoda	dubrava					
tikvić	stijena					
	jezero					

Tabela 1: ZELENO U EPICI

Najjače pozitivne konotacije epika gradi na kategorijama *biljni svet*, *odeća* i *oružje*, dok je u svim ostalim slučajevima njena angažovanost potpuno neutralna. Neočekivana pozicija odeće ovde je posledica nekadašnjih zakona o odevanju koji su na teritoriji na kojoj je epika beležena donošeni i strogo sprovedeni u više navrata. S obzirom na to da je ta teritorija bila pretežno u vlasti Osmanlija, zelena boja (zabranjena za hrišćane) dugo je bila izraz najveće moguće raskoši (pogotovu ako bi odeća bila izrađena od venecijanske čoje, svile i kadife). Za one kojima je branjena, već sama činjenica da su se obukli u zeleno bila je kažnjiva i smatrala se činom hrabrosti, prkosa ili ludosti; za one druge bilo je pitanje časti odbraniti ekskluzivno pravo da se gospodar već na prvi pogled razlikuje od sluge, pravoverni od rajetina. U tom smislu, konotacije odeće (koje su u osnovi ideološke prirode) jednake su konotacijama oružja, za koje smo već videli da svojstva izuzetnosti prenosi i na svoga vlasnika, a i jedno i drugo u epiku ulazi kao tipična tvorevina kulture. Opseg metaforičnosti u njima zavisi podjednako od oba dela sintagme kojom su izraženi, što znači da se izgrađuje akumulacijom, odnosno naslojavanjem značenja jednih na druge.

Ekstremne vrednosti najveće (geografija) i najmanje (životinje) zastupljenosti takođe su logično distribuirane kao neutralne. Oznaka boje u tim slučajevima spada u oblast realija i ne nosi sama sobom nikakvo dodatno značenje, pogotovu u primerima kao što su zelena gora/planina/lug/jezero gde je celokupan (i vrlo veliki) teret mitopoetskih konotacija na imeničkom delu sintagme, odnosno na lokusu samom (Detelić 1992).

I u slučaju jabuke epika pravi slične izbore, kao što se vidi iz Tabele 2.

ZELENA JABUKA U EPSKIM PESMAMA

Zlatna jabuka	Jabuka od zlata (ER 25, 33, 59; Vuk II, 3, 26, 29, 32, 34, 40, 44, 45, 56, 79, 81, 82, 87, 88, 92, 94, 95; Vuk III, 20, 24, 25, 73, 77; Vuk VI, 4, 8, 19, 31, 35, 43, 63, 71; Vuk VII, 7, 10, 12, 13, 14, 22, 23, 24; Vuk VIII, 71; Vuk IX, 13; EH 5; KH I, 1, 11, 13, 18, 19, 22, 31, 32, 33, 35; KH II 40, 45, 56, 59, 70; KH III, 2, 7, 9; MH I, 32, 35, 78; MH II, 25, 34, 37, 43, 50; MH III, 19, 23; MH IV, 26, 38, 47; MH VIII, 5; MH IX, 3; SANU II, 15, 30, 38, 69, 74; SANU III, 7, 27, 65, 66, 69; SANU IV, 2; SM 7, 70, 93, 94, 97, 119, 128, 152, 160, 169)
	Zlačena jabuka (Vuk II, 15; Vuk VI, 35, 39; MH I, 32, 33, 65, 71)
	Zlatne jabuke (Vuk II, 41; SM 160)
	Od suvoga zlata (Vuk VI, 40)
Gvozdена jabuka	KH I, 32
Zelena jabuka	ER 56, 65; Vuk II, 48; Vuk III, 38; Vuk IV, 34, 43; Vuk VI, 30, 81; MH I, 44, 45, 60; MH II, 15, 28, 30, 34; MH IV, 31; MH VIII, 21; SANU III, 77; SM 149
Rumena jabuka	MH I, 33, 73
Crljena jabuka	MH IV, 28, 36
Pitoma jabuka	MH VIII, 20
Jabuka predmet	Na kuli jabuka (Vuk II, 44, 45, 79; Vuk III, 24; Vuk VI, 4, 31, 35, 43; EH 5; KH I, 25; KH II, 40, 42; KH III, 7, 9; MH IV, 47; SM 169)
	Na barjak jabuke (Vuk VI, 38; Vuk VII, 10, 12; KH I, 1, 22; SANU II, 30)
	Na sedlu (Vuk II, 12; Vuk VI, 37, 66, 76, 80; Vuk VII, 1, 9, 14, 15, 23, 39; Vuk IX, 16; KH I, 18, 31; EH 2, 6, 10; KH I, 12, 37, 39; KH II, 45, 52; KH III, 3, 7, 8; MH I, 65, 76; MH II, 15, 31; MH VIII, 5, 8; MH IX, 15; SM 119, 150; SANU III, 35, 60, 67)
	Niže koplja (Vuk IX, 13)
	Na koplje (ER 59; Vuk III, 69; KH I, 18; KH II, 62; MH I, 70; MH II, 51; MH III, 1; MH IV, 26, 40, 47, 50; MH IX, 3; SANU II, 30)
	Na pendžere (KH I, 32)
	Na stolicam (KH I, 33)
	Na čadoru (Vuk VI, 76; KH II, 45; KH III, 7, 9; MH I, 78)
	Na šiljku (MH III, 16)
	Na gradu (SANU II, 59)
	Na malim puškama (Vuk VI, 49; KH II, 63)
Merdevine (KH II, 53)	

Ritualni predmet	Prsten i jabuka (Vuk II, 29, 41, 56, 82, 87; Vuk III, 5, 70, 78, 79; Vuk VI, 71; Vuk VII, 7, 23, 24; KH I, 11; KH III, 2, 9; MH I, 29, 71; MH II, 51; MH IV, 38; MH IX, 13; SM 70, 102, 130; SANU II, 59)
Čarobne jabuke	Sa bukve (Vuk II, 8)
	Sa jablana (MH II, 30)
Glava – jabuka	Vuk IV, 39; Vuk VIII, 36; Vuk IX, 19; EH 4, 7; KH II, 66; MH I, 60; MH II, 64; MH III, 7, 24; MH VIII, 9; MH IX, 15, 19
Crkva Jabuka	Vuk III, 8; MH IV, 32
Voda Jabuka	SM 153
Selo Jabuka	Vuk VIII, 73; SANU IV, 13; SM 9, 12
Planina Jabuka	ER 109; Vuk III, 68; Vuk VIII, 54; KH III, 14; MH I, 53; MH II, 69; SM 151
Livada Jabuka	MH VIII, 22; SANU III, 55

Tabela 2: JABUKA U EPICI

Zahvat u čarobne, mitske i ritualne jabuke je gotovo zanemarljiv: osim jednog pomena jabuka s bukve (*Jovan i divski strješina* Vuk II, 8) i jednog sa zelenog jablana (*Marko Kraljević ubija ljubu* MH II, 30), čudesnih jabuka u epici uopšte nema iako je njihova pojava u folkloru i tradicijskoj kulturi uopšte vrlo razučena i značajna. Čak ni jabuka od suvoga zlata (zlatna, zlačana), mada je najbrojnija, ni u jednom primeru ne stoji u neposrednoj vezi sa suncem (kao njegov simbol, zamena ili hipostaza), već je uvek naglašeno da je u pitanju predmet od zlata, doduše sa različitim funkcijama: ritualnom (tokom svadbe) ili ukrasnom (kao građevinski element na kuli/dvoru, na šatoru, ili ukras na barjaku, zlatnim predmetima, skupocenom nameštaju). Kao ritualni predmet, jabuka se vrlo često javlja i u kombinaciji s prstenom, ali je njena ubedljivo najveća frekventnost vezana za primere u kojima se javlja kao deo realija: kao jabuka na konjskom sedlu, na koplju (ili drugom oružju), na gradu, kuli, čadoru, prozoru, stolici itd. U skladu s očekivanjem je i imenovanje različitih elemenata otvorenog prostora prema jabuci, verovatno po predelima u kojima ovo drvo dobro uspeva (mnogo manje verovatno analogijom po obliku terena). Samo u dva slučaja epika bitno menja ovde uočena pravila modelovanja *zelene* boje i predmeta *jabuka*: u samom spoju *zelena jabuka* i u simboličnoj upotrebi jabuke kao izraza za odsečenu

neprijateljsku glavu.

Distorzija pozitivne običajne prakse da se lepe želje i pozdravi šalju uz jabuku, u epici nema uvek isti otklon. Koliki će on biti zavisi od najmanje tri činioca: teme, pevača i (ne)postojanja formule. Najblaža odstupanja su ona koja ne uništavaju blagi duh običaja, ali bitno menjaju njegov kontekst:

<p>„Bora tebi, beže od Gabele! Posla nas je moj čestiti care Iz Stambola, grada bijeloga, Da imadeš sužnja izvaditi, Po imenu Kraljevića Marka, <i>Da ga šalješ njemu za jabuku,</i> Da će ženit sina starijega, Na višala Marka postaviti.“ (MH II, 64: 73—80)</p> <p>Što je bilo staro i ne jako, Ovata ih Mamul kapetane, Te opravi Bišću bijelome <i>Za jabuku paši Travničkome.</i> (Vuk VIII, 36: 86—92)</p>	<p>Pa mu dugu pruži granaliju: <i>„Eto tebi od mene jabuka.“</i> (KH II, 66: 182—183)</p> <p>Al su njega Turci opazili, Pa mi njega Turci ufatiše, Savezaše i noge i ruke, Pa ga vode caru Muratinu. Al govore Udvinjani Turci: <i>„Gospodaru, care Muratine! Evo tebi zelena jabuka Od kaura, Sekula—dijete!“</i> (MH I, 60: 38—45)</p>
--	--

Za strane u sukobu, koje god bile, zarobljavanje prestižnog protivničkog junaka (Marka i Sekule u navedenim primerima) bez sumnje je dobra vest, jednako kao i drukčiji slučaj u primeru KH II, 66 gde stariji junak — pružajući mlađem odabrano oružje na poklon — zapravo stavlja na njega obavezu da će ga upotrebiti za osvetu svojih drugova u ratu.

Sledeći stepen otklona nastaje kada se glava direktno zameni jabukom — bilo prikriveno („Naj ti dare crnog Arapina, / „Arap ti je jabuku poslao.” Vuk IV, 39: 424, 425) gde se pravo značenje iščitava iz konteksta — bilo direktnim navodom:

Vadi glavu age od Vrhgorca,
Poklanja je daki za jabuku.
(MH IX, 15: 267—268)

Dok do starca Janka dolazio
Darova mu glavu za jabuku.
(MH IX, 19: 2692—270)

Poturici odsiječe glavu,
Pa je meće u konjsku zobnicu,
I nosi je od grada do grada;
On je nosi majci za jabuku,
(MH VIII, 9: 122—125)

Tu đemiju carsku izvezoše,
Na đemiju topa carevoga
Su dvadeset i četiri glave,
Pak sve turske glave opraviše
Više Spuža grada bijeloga,
Na mramoru popa Radosava,
Koji bješe skoro poginuo
Od Spužana preko vjere tvrde,
Te mu divno mramor okitiše
S jabukama s turskijeh delija.
(Vuk IX, 19: 229—238)

Zamena jabuka—glava je ovde neskrivena i, mada nema sumnje da se radi o destrukciji jednog utemeljenog i dobro poznatog običaja, ipak ostaje mala mogućnost da je u pitanju sporadična epska pojava, ne baš singularitet, ali možda poseban sticaj okolnosti. Ta verovatnoća prestaje onog momenta kad se isti sadržaj javi u stabilnoj epskoj formuli, kao što je slučaj sa sledećim primerima:

Begu dade osječenu glavu,
Eto t' beže od mene jabuka,
To je glava šibeničkog bana.
(EH 4: 1763—1765)

Dade Stipan odsičenu glavu:
„Eto t', beže, od mene jabuka!“
(MH III, 7: 721—722)

Dade begu odsičenu glavu:
*„Eto t' beže od mene jabuka!
To je glava Laze kapetana,
Kojeg grdjeg na Kotaru nema.“*
(MH III, 24: 727—730)

Begu dade osičenu glavu:
„Eto, beže, od mene jabuka“
(EH 7: 1334—1335)

Ostaje, doduše, neizvesno da li je ova formula karakteristična samo za muslimansku epiku — što bi otvorilo nova i za ovu priliku preopširna pitanja, ili je klasičan korpus nedovoljno širok da bi obuhvatio sve njene pojave.

I zelena jabuka, kao što smo videli (osim MH I, 60 još i Vuk VI, 81; MH II, 28), može biti zamena za mrtvu glavu, ali u načelu istraživanje pokazuje da atribut *zeleno* uz

jabuku neočekivano širi spektar njenih različitih upotreba — na ljubavnu, fantastičnu, mitsku, medicinsku — i, usled toga, njenih konotacija, ne u naročito velikom broju, ali ipak dosledno:

„*O ljubovko, zelena jabuko,
Ao jesi mlada i zelena,
Prosiće te prosci sve četiri strane,
Nemoj—de se udavati mlada,
Ne cvili mi troje dice moje
Ni starice, mile moje majke!*“
(SANU III, 77: 67—72)

U Orlici, planini visokoj,
*Da je u njoj zelena jabuka,
A na njojzi rumen'jeh jabuka.
Da li bi se brzan junak našo,
Da on pođe Orlici planini,
Da iznađe zelenu jabuku,
Pripenje se njojzi u vrhove,
Tri jabuke utrgne rumene
I metne ih b'jela u nje darca
I donese kojem bolesniku,
Da okusi rumene jabuke,
Od svega bi bola prebolio.*
(MH I, 45: 126—137)

„Ajte zbogom, Sarajlije Turci!
Pozdravte mi bulu udovicu,
ja ću njojzi brzo tamo doći,
*kad joj vrba sitno grožđe rodi,
ljuta drača zelene jabuke!*“
(SM 149: 114—118)

„Ja bih lasno poznavala Marka.
Davno ima tri godine dana,
Pod našu je kulu prolazio,
A ja cura na pendžeru bila.
*Baci me se zelenom jabukom,
A ja njega ridom pozlaćenom;
Ja bih po njoj poznavala Marka.*“
(MH II, 15: 124—130)

Jabuka i bez atribucije može da ponese sva ovde navedena značenja:

Mili Bože, na svemu ti hvala,
Gdje u jesen gora prolistava,
*I u gori jabuka cvjetava —
Krož nju idu kićeni svatovi.
Do pitome dođoše jabuke,
Na jabuku barjak nasloniše,*
(MH VIII, 20: 1—6)

A kad čula Zlate dizdareva,
*Tad iz ruke otišće jabuku,
Pa udari Hadžagić—Mujagu*
(MH IV, 28: 358—360)

A naša je Jele isprošena,
*Svilu dala, jabuku uzela,
Došli svati, a došli djeveri.*“
(MH IV, 40: 1142—1144)

Fala tebi, pošteni Turčine,
A na daru i poštenju tvome
I jabuci iz gospodske ruke!
Zdravo bio, pa se veselio
(MH III, 22: 342—345)

ali bi u tesnoj vezi sa zelenom bojom njena semantika morala težiti pozitivnom spektru folklorne upotrebe zelenog kao simbola mladosti i/ili nedozrelosti, budući da je Tabela 1 pokazala izostanak negativnih konotacija zelene boje u epici. Ova logika, međutim, ovde nema dejstva. Epska zelena jabuka, osim primera koji su do sad navođeni, zaista se denotira mladošću, ali kao uskraćenim rastom, životom tragično prekinutim pre zrenja:

„*Moja ruko, zelena jabuko!*
„Gdje si rasla, gdje l' si ustrgnuta!
„A rasla si na kriocu mome,
„Ustrgnuta na Kosovu ravnom!”
(Vuk II, 48: 77—80)

„*Brate Gojko! zelena jabuko!*
„Al' ti nejak ti pogibe, brate!
„Već te, Gojko, nigda viđet' ne ću;
„Jali ću te brzo pokajati,
„Jal' ću svoju izgubiti glavu.”
(Vuk IV, 43: 32—36)

Te izvadi dve mrtve glave
Te i meće ljubi u krioc:
„*Eto, ljubo, dve jabuke zlatne*
U naše su dvore i narasle,
U Jabuci gori ustrgnute“
(ER 109: 62–64)

I odsečene glave—zelene jabuke uklapaju se u ovu sliku bez ostatka.

Ništa, međutim, ne priprema čitaoca za neverovatnu pojavu zelene jabuke u pesmi *Marko Kraljević ubije ljubu* (MH II, 30), jednoj iz klasičnih zbirki Matice hrvatske. Iako motiv ove pesme (ubijanje neverne ili oklevetane žene) ima mnogobrojne varijante, ona za sada ostaje jedna jedina u kojoj osveta oštećenog muža dobija čudovišne, mitske razmere:

„O moj Marko, moje dite drago!
Jutros ljuba uranila biše,
Pa mi ide u gornje čardake,
Uzimala sjajno ogledalo,
Ogledalu tiho besidila:
'Ogledalo, da bi ne gledalo!
Ne bi l' moje lice ugledala,

Kako mi je jedno požutilo
Sve od straška Kraljevića Marka.
Da Bog da ga poželila majka!²⁷
Al to Marku vrlo mučno biše,
Pa on uze nože okovane,
Pa on ide ljubi u čardake,
U srce je ljubiu udario.
Kako je je lahko udario,
Na nožu joj čedo izvadilo
Na nožu ga majci donosio:
*„Evo, majko, zelena jabuka,
Kojoj nisi sazrijeti dala.“*
Pa je svojim dvorom besidio:
*„Ostaj’ s Bogom, bili dvori moji!
Kad u vama čujem kukavicu,
Tad će majka pričekati Marka.“*
Pa jablanu svom je besidio:
*„Ostaj s Bogom, zeleni jablane!
Kad na tebi jabuka naraste,
Tad će majka pričekati Marka.“*
Pa govori crnome gavranu:
*„Ostaj s Bogom, moj crni gavrane!
Kad na tebi pera pobilila,
Tad će majka pričekati Marka.“*
(MH II, 30: 13—43)

U epici zaista nema nijedne viteške figure koja bi mogla poneti ovako težak teret surovosti, a da se o njoj pesme i dalje pevaju.²⁷ Medejin sindrom, jablanske

²⁷ Postoji ipak i mogućnost da je Marko u ovoj pesmi stajao epsko ime (kao Miloš, Janko, Stefan za careve itd.). Tome u prilog govori i njen naglašeno mitski karakter, naročito lakuna u prvom delu pesme koji je izvorno verovatno pružao bolju motivaciju za događaje koji slede.

jabuke, gavran belih krila i kukavica na ognjištu, uzeti zajedno, izmeštaju događaje u ovoj pesmi ne samo iz realnog, već i iz vanstandardnog epskog sveta u kojem čak ni Kraljević Marko ne sme igrati ulogu boga. Ako to čini (uzima nerođen život i neprimereno kažnjava i ljubiu i roditelja) a ne stigne ga božja odmazda, onda je u pitanju drukčiji, bitno izmenjeni poredak stvari. Marko iz te pesme više nije pravi epski junak jer nema dom i porodicu te se ne može dičiti poreklom, ali još nije ni kompletna mitska pojava jer epski hronotop samo donekle pogoduje mitu. Na sličan način „rade“ najveće epske balade (*Bog nikom dužan ne ostaje, Braća i sestra, Zaručnica Laza Radanovića* i druge), pa čak ni one ne idu tako daleko. To je, međutim, tema za drukčiju i opširniju raspravu, a za ovaj rad važno je uočiti da je zelena jabuka i ovdje simbol prekinutog razvoja, života kome je oduzeta mogućnost da sazri.

Konačno, na suprotnom polu što se tiče otmenosti izraza i prefinjenosti poetike, stoje dve pesme iz *Erlangenskog rukopisa* (ER 56, 65), zapisane u XVIII veku i šire poznate kao primeri iz kruga „Omer i Merima“.²⁸ Takođe, kao pesme na međi (ni sasvim epske, ni sasvim lirske), one se obično pominju kao balade koje pevaju o prekinutoj ili neostvarenoj ljubavi dvoje mladih. Ništa ne bi moglo biti manje tačno od ovoga. Za ljubav Omera i Merime sve bi se moglo reći pre nego da ostaje neostvarena. Ona je strasna, traje dugo i, što je najvažnije, ne izaziva društvenu osudu čak ni kada se, u vidu lamenta, objavi javno, pred svima:

medna usta, jer me ne ljubite
kako ste me do sada ljubila,
bije le ruke, jer me ne grlite
kako ste me do sada grlile,
hitre noge, jer mi ne šetate
kako ste mi do sada šetale
po čardaku i po bijelom dvoru
mene, dušo, vodeći za ruku
(ER 65: 57—64)

28 Vuk je u svojoj prvoj knjizi objavio nekoliko pesama iz ovog kruga, od kojih samo prva nosi naslov *Omer i Merima* (Vuk I, 345). Varijante (sa Ivanom i Jelicom/Marom) donose i Nikola Begović (*Srpske narodne pjesme iz Luke i Banije*, br. 29 i 30), Nikola Krasić (br. 21) i Kukić (36—41) — navedeno prema *Antologiji...* (Karanović 2004). Za ostale varijante videti kod Krstića s. v.

Ono što dovodi do tragičnog ishoda dolazi iz porodice, iz potrebe za prestižnim odođavanjem (majka traži za Omera snahu boljeg porekla) koje, zaista, jeste prava epska tema, i iz gvozdene hijerarhije patrijarhalnog odnosa između roditelja i potomstva, gde mladi samo sluša i pokorava se — što je uistinu prava oblast lirike.

Ono, dakle, što je Omeru i Merimi uskraćeno nije ispunjenje njihove ljubavi, već njeno okončanje brakom. Prolazeći kroz katarsu smrti ljubavnika, preživeli pokušavaju da isprave za večnost nepravdu koju su im naneli za života — obavljaju simbolično venčanje pri njihovoj sahrani:²⁹

ukopaše oboje pored i kroz zemlju ruke sastaviše <i>i u ruke zelene jabuke</i> (ER 65: 66—68; Omer i Mejrema)	Kum je kumu lijepo poslušao i djever je poslušao snau metoš je ju poredu Andrije i kroz zemlju sastaviše ruke <i>i u ruke zelene jabuke</i> (ER 56: 94—98; Andra Latinin i Marica devojka) ³⁰
---	--

Na prvi pogled sve je urađeno kako treba i kako bi se radilo da je prava svadba u pitanju. Ali u pravoj svadbi jabuka ne zamenjuje obred u celini, a mladenci koji je drže od nje očekuju zdrav porod, bogatstvo i plodnost svega živog u kući. Nijedno od toga nije primenljivo na mrtve mladence. Njihova jabuka stavlja tačku na svaku potrebu koja je u svadbi njome označena: poroda neće biti (ni zdravog niti kakvog drugog), podmladak u njihovim kućama neće biti njihov ni u životinjskom ni u ljudskom svetu, bogatstvo u parama za njih više nema značaja, iz jabuke koja njih spaja čak ni seme ne može da proklja jer je zeleno.

Tako folklorno–epska zelena jabuka u baladama dobija i neočekivan smisao

29 Ove epske sahrane nisu isto što i svadbe mrtvih u folkloru, koje se obavljaju (ne svuda i ne obavezno) kad mladi ljudi, pre svega muškarci, umru neoženjeni. Kod folklornih posmrtnih venčanja jedan učesnik je mrtav, a drugi zamenjen lutkom, slikom ili na neki drugi način. U epskim pesmama oboje su mrtvi i za života su bili ljubavnici.

30 Kod Kراسиća: Obadvoje sahranila majka, / kroz zemlju im ruke sastavila / i u ruke zelene jabuke. (Kراسиć 21); kod Kukića: U jednu ih raku ukopaše. / Na raki im pendžer ostaviše, / kroz pendžere ruke promoliše, / u ruke im od zlata jabuke. / Navratili šedrvan vodicu, / posadili pitomu ružicu (Kukić, str.41)

jalovosti, na šta se nigde više u tradicijskoj kulturi ne može naići. Ova „baladična zelena“ jeste blisko vezana za smrt, ali ne na tradicionalan način — kao boja truljenja, leševa, demona i podzemnog sveta, već naprotiv — kao žrtva umilostivljenja mrtvih, pokušaj da se ublaži ružno delo i da se duše smire. To je samo drugi način (ili možda prvi i stariji) da se kaže ono što je Bulgakov za slične mrtve mladence u malo reči rekao u *Majstoru i Margariti*: senima ne treba svetlost, već pokoj.³¹

Literatura:

Adams 1985 — Douglas Q. Adams, The Indo-European word for „apple“ again. *Indogermanische Forschungen*. 90(1985), 79—82.

Avakian 1987 — Anne M. Avakian, Three Apples Fell from Heaven, *Folklore* 98/1(1987), 95—98.

Čajkanović 1927 — Веселин Чајкановић, *Српске народне приповетке*, СКА СЕЗ, XLI, Српске народне умотворине, књига 1, Београд 1927.

Čajkanović 1994 — Веселин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Сабрана дела В. Ч. књига 4, Београд 1994.

Detelić 1992 — Мирјана Детелић, *Митски простор и епика*, САНУ — АИЗ „Досије“, Београд 1992.

Dragun 2000 — Мaja Dragun, *Podrijetlo, mitologija i vjerovanja Roma*, Друштvena istraživanja 9 (2000), Zagreb, 317—333.

Dumézil 1958 — Georges Dumézil, *L'ideologie tripartite des Indo-Européens*, Bruxelles:Latomus 1958.

Fasmer 1967 — Maks Fasmer, *Etimologičeskii slovar' russkogo jazyka*, Tom 2 (Е-Муž), Moskva 1967.

Ferber 1999 — Michael Ferber, *A Dictionary of Literary Symbols*, Cambridge UP 1999.

Hutchings 1997 — *Folklore and Symbolism of Green*, *Folklore* 108(1997), 55—63.

Ivanov i Toporov 1965 — Vjač. Vs. Ivanov, V.N. Toporov, *Slavjanske jazykovye modelirujušćie semiotičeskie sistemy: (drevnii period)*, Moskva 1965.

Ivanova 1987 — Radost Ivanova, *Traditional Bulgarian Wedding*, Sofia 1987.

Ivić 1995 — Milka Ivić, *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*, Beograd 1995.

Karanović 2004 — Зоја Карановић прир., *Антологија српске лирске усмене поезије*, Српско Сарајево 2004.

31 „On nije zaslužio svjetlo, on je zaslužio spokoj“ (*Majstor i Margarita*, „Veselin Masleša“, Sarajevo 1987, 325).

Katičić 2009 — Radoslav Katičić, *Zlatna jabuka*, *Filologija* 52, Zagreb 2009, 1—86.

Krstić 1984 — Branislav Krstić, *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*; priredio Ilija Nikolić, SANU, Beograd 1984.

Lotman 1970 — Jurij Mihailovič Lotman, *Predavanja iz strukturalne poetike*, Sarajevo 1970.

Radenković 2008 — Љубинко Раденковић, Боја као обележје митолошких бића — словенске паралеле, *Јужнословенски филолог* LXIV(2008), 337—346.

Skok III — Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I, Zagreb 1971; knj. III, Zagreb 1973.

Usačeva 2001 — Валерия В. Усачева, Семиотика зеленого цвета в народной культуре славян, *Kodovi slovenskih kultura* 6: Воје, Beograd 2001, 141—151.

PODACI O KORPUSU

Vuk II—IV: *Сабрана дела Вука Караџића, Српске народне пјесме*, издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864—1964 и двестогодишњици његова рођења 1787—1987, Просвета, Београд 1986—1988.

Vuk VI—IX: *Српске народне пјесме* 1— 9, скупии их Вук Стеф. Караџић, државно издање, Београд 1899—1902.

SANU II—IV: *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*, Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, Београд 1974.

SM: Сима Милутиновић Сарајлија, *Пјеванија црногорска и херцеговачка*, приредио Добрило Аранитовић, Никшић, 1990. [*Пјеванија црногорска и херцеговачка, сабрана Чубром Чојковићем Црногорцем*. Па њим издана истим, у Лајпцигу, 1837.]

MH I—IX: *Hrvatske narodne pjesme*, skupila i izdala Matica hrvatska. Odio prvi. Junačke pjesme, Zagreb, 1890—1940.

KH I— III: *Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini*, sabrao Kosta Hörmann 1888—1889, knj. I—II, drugo izdanje, Sarajevo 1933.

Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini, Iz rukopisne ostavštine Koste Hörmanna, redakcija, uvod i komentari Đenana Buturović, Sarajevo, 1966. (KH III)

EH: *Muslimanske narodne junačke pjesme*, sakupio Esad Hadžiomerspahić, u Banjoj Luci, 1909.

ER: *Erlangenski rukopis*, novo čitanje na adresi <http://www.branatomic.com/erl/>

Mirjana Detelic

GREEN APPLE IN THE EPICS
Summary

At its beginning, this paper gives a short review of the elementary functions which the *apple* and the colour of *green* have in the folklore and traditional culture. Then — based on the analysis of the poems — it shows what use the epics makes of the material offered by the culture, and how it changes it. Special attention is paid to the attributive construction *green apple* and its specific chthonic metaphors (for a human head/arm cut off, for a wedding of the dead). A new find is proposed — the so called »baladic green« — denoted as barrenness, a unique case not found generally in the folklore.

The body of poems analyzed in this paper consists of 1357 songs from the classical epic collections. The data about them is given at the end of the paper.